

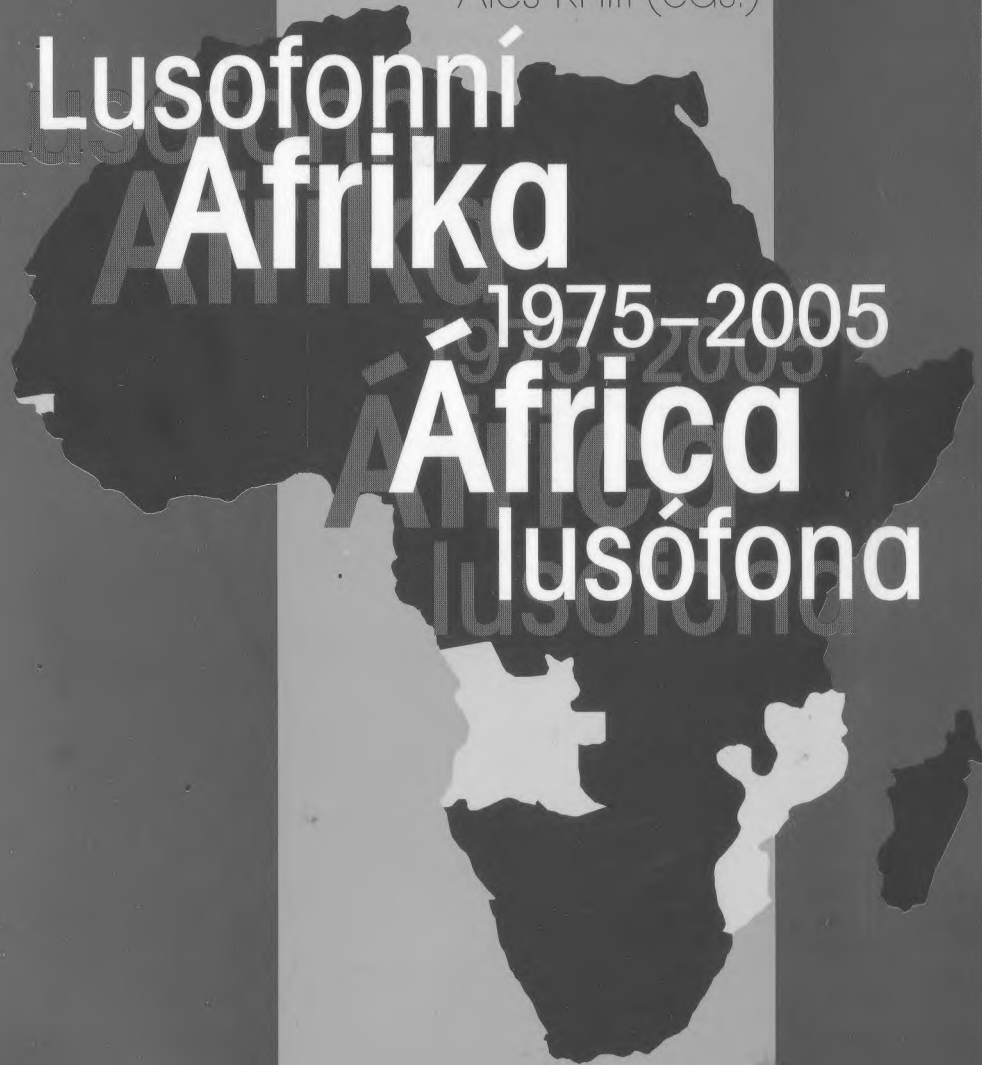

Mário Caetano João
Petr Jelínek
Aleš Knitl (eds.)

Lusofonní
Afrika

1975–2005

África
lusófona

Konferenci Lusofonní Afrika 1975–2005
uspořádala Česko-angolská kulturní organizace (ČAKO)
ve spolupráci se Společností přátel Afriky (SPA),
Náprstkovým muzeem asijských, afrických a amerických kultur v Praze
a Ústavem Blízkého východu a Afriky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy
2. listopadu 2005 v Praze.

A conferência Africa Lusófona 1975–2005
foi organizada pela Organização Cultural Checo-Angolana com
a cooperação da Associação dos Amigos de África (SPA),
Museu Náprstek de Culturas Asiáticas, Africanas e Americanas em Praga
e Instituto de Próximo Oriente e África da Faculdade de Letras da Universidade de Carlos
2. novembro 2005 em Praga.

Vydal Ústav mezinárodních vztahů v Praze roku 2006
pro Česko-angolskou kulturní organizaci (ČAKO)
ve spolupráci se Společností přátel Afriky (SPA).

Za jazykovou a stylistickou podobu příspěvků a za jejich věcnou správnost
odpovídají jejich autoři.
Os autores são responsáveis pela forma linguística e estilística e pela exactidão objectiva
dos seus artigos.

Obálka: Jakub Tayari
Tisk: Petr Dvořák – Tiskárna, Dobříš

© 2006

Vlastimil Fiala, Marie Havlíková, Isabel Castro Henriques, Augusto Caetano João,
Mário Augusto Caetano João, Petr Jelínek, Jan Klíma, Aleš Knitl, Luboš
Kropáček, Anna Mafalda Leite, Matyáš Pelant, Leonardo Teca, Petr Zídek

ISBN 80-86506-49-5

Za finanční a další podporu pořadatelé děkují

Ústavu mezinárodních vztahů v Praze
Odboru kulturních a krajaňských vztahů Ministerstva zahraničních věcí ČR
Velvyslanectví Angolské republiky ve Spolkové republice Německo
Společnosti SN Brussels Airlines
Cestovním kancelářím Snail Travel a Fede společnosti Gola Group

Os organizadores gostariam de agradecer pelo apoio não só financeiro das entidades

Instituto das Relações Internacionais em Praga
Departamento de Relações Culturais do Ministério das Relações Externas
da Republica Checa
Embaixada da República de Angola na Alemanha
SN Brussels Airlines
Gola Group e agências de viagens Snail Travel a FEDE

ÚSTAV
MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ
PRAHA

INSTITUTE
OF INTERNATIONAL RELATIONS
PRAGUE

gola
group

Specialista na portugalská vína

fede **cestovní kancelář**

SN Brussels Airlines

PASSIONATE ABOUT YOU

Faint, illegible text at the top of the page, possibly a header or introductory paragraph.

NSF

NSF, NEH, NEA

NSF, NEH, NEA

NSF, NEH, NEA

Obsah

Jubilejní rok lusofonní Afriky <i>Luboš Kropáček</i>	7
Ano Comemorativo da África Lusófona <i>Luboš Kropáček</i>	11
Angola: Uma Leitura Histórica da construção do território <i>Isabel Castro Henriques</i>	15
Angola: přednáška o historii budování teritoria (shrnutí) <i>Isabel Castro Henriques</i>	35
Třicet let od dekolonizace portugalské koloniální říše <i>Jan Klíma</i>	37
Trinta anos após a descolonização do Império Colonial Português (resumo) <i>Jan Klíma</i>	47
Conceitos e realidades da nova economia e a sua incidência em Angola <i>Augusto Caetano João</i>	51
Politické strany a stranický systém v lusofonní Africe (na příkladu Mosambiku v letech 1960–2004) <i>Vlastimil Fiala</i>	65
Partidos políticos e o sistema partidário na África Lusófona (resumo) <i>Vlastimil Fiala</i>	89
Ozbrojený konflikt v Mosambiku a jeho dopad na státní správu <i>Petr Jelínek</i>	91
Ekonomika angolského zemědělství <i>Mário Augusto Caetano João</i>	107
Economia da Agricultura Angolana (resumo) <i>Mário Augusto Caetano João</i>	119

Československo a Guinea-Bissau (1961–1989)	
<i>Petr Zídek</i>	121
Checoslováquia e Guiné-Bissau (1961–1989) (resumo)	
<i>Petr Zídek</i>	129
Modelos críticos das representações da oralidade nos textos literários africanos e sua adequação no quadro das teorias pós-coloniais	
<i>Anna Mafalda Leite</i>	131
Kritické modely zastoupení orality v afrických literárních textech a jejich srovnání v rámci postkoloniálních teorií (shrnutí)	
<i>Anna Mafalda Leite</i>	145
As literaturas africanas de expressão portuguesa nas traduções e no ensino na República Checa	
<i>Marie Havlíková</i>	147
Portugalsky psané africké literatury v českých překladech a ve výuce (shrnutí)	
<i>Marie Havlíková</i>	153
Porevoluční vývoj angolské prózy	
<i>Aleš Knítl</i>	155
Pensador angolano – „angolský myslitel“	
<i>Leonardo Teca</i>	175
Pensador angolano (resumo)	
<i>Leonardo Teca</i>	183
Kreolština portugalského základu	
<i>Matyáš Pelant</i>	185
Crioulos de base portuguesa (resumo)	
<i>Matyáš Pelant</i>	199
Sobre os autores	201
O autorech	205

Jubilejní rok lusofonní Afriky

LUBOŠ KROPÁČEK

Jsou události, které znamenají významnou změnu v plynutí dějin, mění jeho směr a otevírají cestu k novým perspektívám. V moderních afrických dějinách se takovýmto periodizačním mezníkem stal euforický rok 1960, právem označený epitetem Rok Afriky, kdy na subkontinentě na jih od Sahary získalo politickou nezávislost 17 států. Chceme-li být spravedliví, pak tuto periodizaci upřesníme ještě připomínkou dalšího přelomového roku 1975. Tehdy, před 30 lety, byla dovršena dekolonizace portugalských zámořských držav a sféra nezávislosti se posunula subkontinentem výrazně na jih.

Portugalské koloniální panství v Africe, máme-li na mysli oblasti při pobřeží, se ustavovalo podstatně dříve než v případě jiných evropských mocností a jeho zánik byl naopak úporně oddalován. V konečné instanci jej přivodilo synergické působení vícero faktorů. Jedním byl obecný protikoloniální duch doby. Projevil se v Deklaraci o poskytnutí nezávislosti koloniálním zemím a národům, přijaté VS OSN 14. 12. 1960, a v následné činnosti zvláštního výboru OSN pro dekolonizaci. Dalším faktorem se stal politický a trvale sílící gerilový ozbrojený boj za nezávislost vedený přímo v portugalských koloniích. V Guineji-Bissau vyústil ve vyhlášení a uznání nezávislosti již v letech 1973–1974. V ostatních zemích připravil půdu pro vyhlášení nezávislosti o rok později. Jako bezprostřední, konečný faktor tu zapůsobila revoluce v Portugalsku v dubnu 1974, která svrhla autoritářský diktátorský režim a spolu s ním odvrhla i neudržitelnou ideologii trvalého sepětí tzv. zámořských provincií s metropolí.

Tento sled událostí významně pozměnil politickou mapu Afriky. Nezávislostí Mosambiku (v červnu 1975) a Angoly (v listopadu 1975) byla citelně oslabena kvazipevnostní architektura jihoafrického bloku, v němž portugalské kolonie spolu s Rhodesií a Jižní Afrikou a jí okupovanou Jihozápadní Afrikou, dnešní Namibií, udržovaly staré pořádky bělošské nadvlády. Nezávislost obou rozsáhlých lusofonních zemí zasadila zbytkům tohoto bloku rány ve vícero podobách, vyjadřujících kritický postoj a politickou vůli mezinárodního společenství. Zahrnovaly hospodářské sankce vůči Rhodesii a Jižní Africe a ze strany Angoly také podporu bojovníků SWAPO (*South West Africa People's Organization*) proti nelegální jihoafrické okupaci Namibie. Konečné řešení přinesl ovšem až konec stu-

The first part of the paper discusses the importance of ethics in business and the role of business ethics in the development of a company's reputation. It then examines the various factors that influence a company's ethical behavior, including the company's culture, the industry's norms, and the legal environment. The second part of the paper focuses on the role of business ethics in the development of a company's reputation. It discusses the various ways in which a company can demonstrate its ethical commitment, such as through its marketing and public relations efforts. The third part of the paper discusses the role of business ethics in the development of a company's reputation. It examines the various ways in which a company can demonstrate its ethical commitment, such as through its marketing and public relations efforts. The fourth part of the paper discusses the role of business ethics in the development of a company's reputation. It examines the various ways in which a company can demonstrate its ethical commitment, such as through its marketing and public relations efforts. The fifth part of the paper discusses the role of business ethics in the development of a company's reputation. It examines the various ways in which a company can demonstrate its ethical commitment, such as through its marketing and public relations efforts. The sixth part of the paper discusses the role of business ethics in the development of a company's reputation. It examines the various ways in which a company can demonstrate its ethical commitment, such as through its marketing and public relations efforts. The seventh part of the paper discusses the role of business ethics in the development of a company's reputation. It examines the various ways in which a company can demonstrate its ethical commitment, such as through its marketing and public relations efforts. The eighth part of the paper discusses the role of business ethics in the development of a company's reputation. It examines the various ways in which a company can demonstrate its ethical commitment, such as through its marketing and public relations efforts. The ninth part of the paper discusses the role of business ethics in the development of a company's reputation. It examines the various ways in which a company can demonstrate its ethical commitment, such as through its marketing and public relations efforts. The tenth part of the paper discusses the role of business ethics in the development of a company's reputation. It examines the various ways in which a company can demonstrate its ethical commitment, such as through its marketing and public relations efforts.

Třicet let od dekolonizace portugalské koloniální říše

JAN KLÍMA

Ani během dramatických událostí počátku 21. století není možné zapomenout na jednu z nejdůležitějších historických a politických událostí 20. století. Byla jí světová dekolonizace, která zásadně změnila politickou mapu světa, ukončila dosud existující nadřazenost Evropy nad Asií a Afrikou a urychlila následné procesy, kterým dnes říkáme multikulturalita nebo globalizace. Specifickou a závěrečnou součástí postupujícího rozkladu koloniálních říší byla dekolonizace nejstaršího zámořského impéria, které začali vytvářet Portugalci na úsvitu evropské expanze už v 15. století. V roce 2004 jsme vzpomněli 30. výročí portugalské „karafiátové revoluce“, která uvolnila prostor k rozpuštění poslední koloniální říše, v roce 2005 je třeba připomenout nejvýznamnější důsledek této revoluce i jejích předchozích motivů: 30. výročí vzniku řady nezávislých států. Třebaže ne všechny bývalé portugalské kolonie dosáhly svobody v roce 1975 (Brazílie už v roce 1822, Guinea-Bissau vyhlásila jednostranně nezávislost v roce 1973 a porevoluční Portugalsko tuto nezávislost uznalo už v roce 1974), byl to rok 1975, v němž dovršily rychlý přechod k samostatnosti Mosambik, Kapverdské ostrovy, São Tomé e Príncipe, Angola a v jistém smyslu také Východní Timor.

Pohled historika¹⁸ na toto výročí bere v úvahu jak sílu světového řádu v době dekolonizace, tak zvláštnosti samotného portugalského impéria¹⁹ i jednotlivých zemí vzniklých jeho dekolonizací. Oba tyto základní faktory pak mohou vysvětlit různé osudy jednotlivých nových států v průběhu posledních 30 let.

Příčiny dekolonizace

Systém zámořských koloniálních říší ovládaných Evropany²⁰ byl vždy závislý na ekonomické slabosti ovládaného zámoří a na nevykrytalizované národní identitě komunit vzniklých soužitím evropských a místních populací. Dokázal to rozpad britské, španělské i portugalské říše v Americe v letech 1776–1824. Devatenácté století však opakovalo evropský omyl nejprve ekonomickým ovládnutím Asie a později rychlým dobytím Afriky v procesu zvaném *Scramble for Africa*. Evropský tlak působil od počátku paradoxně: upevnění koloniální nadvlády

zároveň upevňovalo vazby mezi populacemi patřícími do jednoho koloniálního celku, a tak vlastně napomáhalo upevňovat novou identitu budoucích národů. To se týkalo už v 19. století také portugalských kolonií. Pozdější rezistence mohla navázat v Mosambiku²¹ na rozptýlený ozbrojený odboj, jímž se definovaly mosambické národnosti proti koloniální moci, v Angole na kulturní emancipaci²² využívající pro stále silnější národní identitu (*angolanidade*) i portugalského jazyka, na Kapverdských ostrovech²³ na „obrozenou“ generaci vzdělanců formovaných nejprve v semináři v městečku Ribeira Brava na ostrově São Nicolau a pěstujících specifickou formu národního jazyka (*crioulo*). Ozbrojené konflikty v Portugalské Guineji²⁴ však nikdy nepřerostly lokální či kmenový rámec, takže ani boje nedokázaly spojit pestrou mozaiku národností, mezi nimiž nevznikla společná kultura. Na ostrovech São Tomé e Príncipe²⁵ byla populace příliš rozmanitá svým původem a příliš nepočetná, aby mohla vytvořit povědomí nového národa. Také kmenová, jazyková a rasová skladba obyvatel Portugalského Timoru²⁶ nebyla příznivá vzniku národa a pomalu utvářené vědomí spolupatříčnosti pak musel také v tomto případě podporovat spíše tlak portugalské správy a katolické církve než společné hodnoty místního obyvatelstva.

Na počátku 20. století, kdy si „centurioni“ portugalské koloniální armády z „generace 1895“ teprve podřídili poslední teritoria patřící podle tehdejších představ pod portugalskou správu, už byl africký nacionalismus²⁷ skutečností. Spíše než nejasný *panafrikanismus* působily všude ve správních centrech portugalských zámořských území lokální osobnosti, portugalská republika uvolnila po roce 1910 prostor pro aktivitu prvních osvětových hnutí i loajalistických politických organizací v koloniích. Salazarismus – počínaje Zákonem²⁸ o koloniích z roku 1930 – paradoxně akcentoval význam zámoří pro Portugalsko, třebaže zásadně popřel emancipaci koloniálních národů politickou tezí multikontinentálního a multirasového „Národa“ (*Nação*).

Versailleský systém však zůstával pevným rámcem pro pokračování kolonialismu. Teprve výsledky druhé světové války a principy sebeurčení národů zdůrazněné Chartou OSN vytvořily novou situaci. Okamžitě po roce 1945 zaplavila dekolonizační vlna Asii (Portugalský Timor zůstal do jisté míry výjimkou) a od roku 1951 s vyhlášením nezávislosti Libye vstoupila praktická dekolonizace i do Afriky.

Africká dekolonizace

Vymanění uměle vytvořených afrických států z koloniální závislosti s sebou neslo značná rizika. Především nebylo předem možné v Africe spoléhat na hladké fungování evropských struktur moci a správy po případném vyhlášení nezávislosti. Politická kultura se odvozovala od lokálních náčelnických tradic, nikoli

od institucí importovaných z Evropy. Už na začátku osvobozovací fáze proto odpovědní domácí politikové projevovali obavy u okamžitého přechodu k nezávislosti; jorubský předák Obafemi Awolowo upozornil v roce 1947, že „*jen bezvýznamná menšina (Nigérijců) má nějaké politické povědomí*“.²⁹ Doktor Hasting Kamuzu Banda z Malawi prohlásil v roce 1950, že „*bezprostřední potřebou není autonomie, nýbrž urychlení vzdělávání a politického rozvoje*“.³⁰ Jevilo se užitečné postavit proti tlaku evropského způsobu života a politiky domácí hodnoty tak, jak to vyjadřovala např. kulturně zaměřená ideologie *négritude* pozdějšího senegalského prezidenta Léopolda S. Senghora³¹ nebo politicko-organizační model „afrického socialismu“ spočívajícího na kooperaci obcí v podobě *ujamaa vijijini* pozdějšího tanzanského prezidenta Julia Nyerera.

Po roce 1950 však africkou dekolonizaci výrazně posouvalo vpřed bipolární soupeření³² supervelmocí. Od začátku 50. let se tedy tvořily rozmanité nacionalistické organizace tribalistické (ABAKO v Belgickém Kongu) nebo teroristické (hnutí *Mau-Mau* Jomo Kenyatty) povahy, často však dostal nacionalismus tvář politické strany evropského typu nebo národněosvobozeneckého hnutí zastupujícího údajně celé společenství; tím si tyto skupiny, někdy celkem nepočetné, předem nárokovaly moc v budoucím osvobozeném státě. Skutečná povaha afrických organizací připravujících převzetí moci se nezkoumala, protože světový řád stále důrazněji žádal okamžitou dekolonizaci.

Jak Zlaté pobřeží – Ghana v roce 1957,³³ tak bývalá Francouzská Guinea v roce 1958 ukázaly zdánlivě schůdnou cestu ke svobodě, když přijaly ve svých ústavách při vyhlášení nezávislosti euroamerický federalistický model. V roce 1960, který vešel do historie jako Rok Afriky, pak byla rozpuštěna celá francouzská koloniální říše v Africe a nezávislost získaly další kolonie britské, belgické, italské a další kromě portugalských. Do mezinárodního společenství vstoupila v té chvíli řada zemí, které mnohdy nedokázaly řešit problémy své umělé existence: obrovská, národnostně složitá Nigérie³⁴ se později propadla do seriálu vojenských převratů, Somálsko sloučené z italské a britské kolonie dokázalo v míru přežít jen krátkou dobu, veliké Belgické Kongo se v letech 1960–1965 propadlo do ničující občanské války, v níž se ukázala všechna nebezpečí tribalismu, separatismu, neexistence vnitřních ekonomických a kulturních vazeb tak silně, že zde poprvé ztroskotala i OSN (včetně fyzické likvidace svého generálního tajemníka) ve snaze vyřešit neřešitelné klubko problémů.³⁵

Když se počátkem 60. let domohly nezávislosti prakticky všechny další africké státy, ukázal se jasně dekolonizační imperativ také pro Portugalsko, které dekolonizační princip popřelo. Zároveň se už plně projevila labilita nových států a jejich závislost na některé ze supervelmocí nebo na ekonomických tlacích přicházejících z rozvinutých zemí. Nejlépe si nakonec vedly státy, které uznaly sílu afrického modelu moci, ať už šlo o faktické náčelnické monarchie – takovou vy-

budoval Félix Houphouët-Boigny v Pobřeží slonoviny –, nebo vojenské diktatury, jaká vznikla po ničivé krizi v Kongu v roce 1965 přičiněním generála Mobutu (charakteristická je v tomto případě také důsledná afrikanizace prostředí včetně přejmenování vůdce – Mobutu Sese Seko Kuku Ngbendu Wa Za Banga).

V praxi tak africká dekolonizace popřela předchozí úvahy o graduálním postupu k nezávislosti, nezajistila novým státům ani ekonomické základy (jakýsi Marshallův plán pro příslušné regiony), ani bezpečnostní deštník. Nabízí se tak úvaha, že „globalizace vestfálského systému“ vlastně v „době poevropské“ (J. Patočka) záměrně destabilizovala Afriku tak, aby mohla být využita či spíše zneužita jinými silami, než byly nyní již druhořadé evropské mocnosti.

Portugalská území – odboj a válka

V mezinárodním prostředí po 2. světové válce nemohly obstát historické nároky Portugalska na trvalé vlastnictví vzdálených zámořských území rozptýlených po Africe i Asii. Mezinárodně právně nebylo možné obhájit (o to se často pokoušel Marcelo Caetano) ani ústavní koncepcce, které od 30. let 19. století opakovaně definovaly Portugalsko jako stát rozkládající se na třech kontinentech. Ačkoli vazby na Portugalsko byly zejména v Angole pociťovány jako velmi silné,³⁶ nebyl kolem roku 1960 k dispozici jiný schůdný model než unitární linie oficiální politiky pokračujícího a nereformovatelného Salazarova Nového státu³⁷ a naproti němu model okamžité revoluční dekolonizace, která jako oponentura salazarismu musela spoléhat na ozbrojený boj.

Spouštěcím mechanismem a zdůvodněním následujícího protikolonialistického boje se staly otevřené konflikty vyprovokované koloniální mocí v 50. letech. Prvním z nich byl „masakr z Batepá“ ze 4. 2. 1953 na ostrově São Tomé. Přes tisíc obětí násilného potlačení údajného povstání dělníků na kakaovníkových plantážích neomluvitelně zkompromitovalo úřady, guvernér Carlos de Sousa Gorgulho nebyl navíc za krvavé události potrestán. Druhý incident se stal 3. 8. 1959 v docích Pidjiguiti v Bissau v Portugalské Guineji; i když srážku s bilancí 7 mrtvých a 15 raněných zřejmě zesílily kmenové rozpory, stal se také tento masakr (A. Cabral uváděl mnohem víc obětí) jedním z argumentů odboje, který už měl své programy a vůdce. V Angole došlo k násilnostem počátkem června 1960, kdy zasáhly pořádkové síly proti demonstraci proti uvěznění A. A. Neta v Catete – údajně padlo 30 lidí a na 200 bylo zraněno. V Mosambiku nesmyslně zasáhly nervózní úřady 16. 6. 1960 proti sročení domorodců v severovýchodním městečku Mueda, byly pobity desítky lidí.³⁸

Ačkoli se tyto přehmaty nedaly srovnat s mnohem krutějšími válkami z přelomu 19. a 20. století, v době světové dekolonizace měly mimořádný dopad. Generál

Pedro Pezarat Correia vystihl jejich smysl: „*Portugalská diktatura a její koloniální složka byly výlučně odpovědné za násilnou povahu a radikalismus, jež charakterizovaly tuto fázi dekolonizačního procesu (který jako takový portugalská strana odmítala uznat) a jež tak negativně ovlivnily následující fázi předání moci.*“³⁹

S transferem moci předem počítaly odbojové organizace, které vznikaly během 50. a pak i během 60. let. Je třeba podotknout, že šlo zprvu o malé skupinky spíše osvětových (známé je zejména angolské hnutí kolem *Mensagem*) aktivistů vzešlých nejčastěji z „asimilované“ africké inteligence vzdělané v Lisabonu (*Casa dos Estudantes do Império* se stala diskusním klubem pozdějších odbojářů). Složení politicko-vojenských složek odboje však odpovídalo specifickým podmínkám každé z portugalských kolonií a také stupni světového tlaku na tu kterou zemi. Ostrovy vybudovaly odboj spíše teoreticky: Kapverdáné obhajovali autonomii či nezávislost v Guineji prostřednictvím společně PAIGC, MLSTP ze São Tomé působilo výlučně v zahraničí. Příliš pestré národnostní složení obyvatelů si vyžádalo sjednocení odboje v Portugalské Guineji právě kolem Amílcaru Cabrala a PAIGC; také tady však působily další organizace podporované různými sousedními státy i frakce uvnitř PAIGC. Politicky nezralé a etnicky rozmanité mosambické domorodce zastupovaly nejprve různé tribálně motivované skupiny, historie FRELIMO pak ukázala, jak silné jsou bipolární vlivy: organizace nejprve pod americkým vlivem přešla po smrti Eduarda Mondlana pod sovětský vliv symbolizovaný linií Samory Machela.

Nejsložitější poměry se vyvinuly v bohaté Angole.⁴⁰ Odboj tu nikdy nedokázal reprezentovat celý národ, třebaže MPLA vystupovala jako nadregionální a nadkmenová organizace. Podpora UPA/FNLA od CIA, MPLA ze strany Sovětského svazu a poslední UNITA původně ze strany Číny naznačovala, že jde v podstatě o pokračování supervelmocenského zápasu, který začal v konžské pánvi po vyhlášení nezávislosti Belgického Konga 30. 6. 1960.

Neústupnost salazarismu urychlila válečné řešení konfliktu.⁴¹ Po nepokojích v Baixa do Cassanje začaly ozbrojené srážky 4. 2. 1961 v Luandě. Do rozptýlené války se zapojila v roce 1962 partyzánská armáda v Guineji, od roku 1964 také mosambičtí partyzáni operující z tanzanského území. Také ze strany odboje docházelo častěji k teroristickým akcím než ke skutečným válečným operacím. Dlouhé období válečných let 1961–1974 bylo zároveň poznamenáno neúspěšnou snahou portugalského režimu právně napravit předchozí diskriminaci (zrušení Statutu domorodců), upravit rasové složení ve prospěch bělochů (kolonizační projekty), konečně rozvinout školství (založení univerzit v Luandě a Lourençu Marques), a zahájit ekonomický růst (rozvojové plány, investice, modernizace měst, stavby přehrad atd.), který nakonec Angolu vynesl na 3. a Mosambik na 7. místo mezi zeměmi subsaharské Afriky. Existující světový řád však už předem rozhodl a soustředěný tlak Východu i Západu, církve i občanských hnutí a orga-

střední sympotizoval mazo a ralsqem. Poslední šanci k jinému než konfrontačnímu řešení propál Marcelo Caetano, který v září 1968 vystřídal v čele portugalské vlády A. Salazara. Světový tlak spíše zesílil a výsledkem byla demoralizace portugalské armády a nakonec „karafiátová revoluce“ z 25. 4. 1974.

Dekolonizace a její následky

Snaha tdit dekolonizační proces byla nad síly Hnutí ozbrojených sil (MFA), třebaže MFA vybudovala své pobočky i v koloniích. Události v Angole, Mosambiku, Guineji-Bissau (tam partyzáni díky sovětským řízeným střelám získali převahu a mohli už v září 1973 vyhlásit nezávislost, i když v Bissau zůstávali Portugalci), ba i na dvou dosavadních ostrovních „provinciích“ postupovaly spíše pod vlivem programů místních odbojových organizací než podle scénáře koncipovaného v Lisabonu. Bez naděje na úspěch se o „rhodeskou cestu“ jednostranné nezávislosti pokusili běloši v Angole i Mosambiku, stáli však i proti vlastní revoluční vládě a jejím ozbrojeným složkám. Přechodné vlády v rychlém vývoji událostí nedokázaly zajistit ani hladký přechod k nezávislosti, ani splnění svých slibů mírového rozvoje svých zemí. Dokázaly však udržet význam ozbrojených hnutí v budoucí politice a k moci nepustily nové občanské skupiny a politické síly. Vyhlášení nezávislých států⁴² a jejich uznání bylo přesto v roce 1975 historickou změnou zejména v Africe, kde bylo možné upřít pozornost na řešení posledních problémů, jimiž byla otázka Namibie a likvidace *apartheidu* v Jihoafrické republice.

Bipolární svět však neprestal o potenciálně bohaté a lidnaté země – v tomto případě o Angolu a Mosambik – zápasit. Až do konce historie bipolárního světového řádu to znamenalo devastující občanskou válku pro obě země. Zatímco Mosambik se z konfliktu vymanil v roce 1992, v Angole nepomohla ani demokratická a volby v roce 1992 a válka⁴³ trvala až do roku 2002.

V novodobé historii se projevila souvislost mezi revoluční a násilnou cestou k nezávislosti a násilnou historií států už v období nezávislosti. Neblahou souvislost přirozeně podtrhlo světové ideologické nepřátelství, které vnutilo prvním vládám MPLA v Angole a ještě více vládám Samory Machela v Mosambiku nesmyslnou marxistickou linii (socialistický stát „dělníků a rolníků“ definovaný například první ústavou⁴⁴ svobodného Mosambiku byl otrocky odvozen ze sovětského modelu, aniž by respektoval africká a regionální specifika). Nejmenší problémy nakonec zaznamenaly Kapverdy, kde se válka nevedla, nejpostiženější je dodnes Guinea-Bissau, kde osvobozenecá válka slavně zvítězila už v roce 1973.

Rozklad portugalského impéria tedy zapadal logicky do světových událostí druhé poloviny 20. století. Fakt, že se poslední skupina koloniálních národů vy-

dala na cestu nezávislosti, pozitivně ovlivnil emancipační tendence, pojetí lidských práv a nakonec i rozšíření demokracie ve světě. Nezávislé státy, které prošly řadou válečných zkoušek, ekonomických propadů a politických změn, dnes mají dost sil splnit alespoň část slibů,⁴⁵ s nimiž šly do boje proti kolonialismu vůdci odboje. Na jejich lid číhají dvě hlavní nebezpečí, s jejichž likvidací samostatným státům sotva kdo pomůže: degenerace či zkorumpování vlastních vůdčích elit a ničivé tlaky globalizace, zejména velkých nadnárodních korporací schopných ovlivnit domácí elity. Věříme, že demokratická a mírová přítomnost lusofonního světa od Brazílie po Východní Timor znamená počátek šťastnější fáze dějin osvobozených národů.

Poznámky:

¹⁸ Proces světové dekolonizace se stal zejména po roce 1960 jedním z významných témat soudobé historiografie a politologie. Připomeňme alespoň některé renomované tituly: MIÈGE, J.-L., *Expansion européenne et décolonisation de 1870 à nos jours*, 2. vyd., Paříž 1986; HOLLAND, R., *European Decolonization 1918–1981, an Introduction Survey*, Londýn 1985; ANSPRENGER, F., *The Dissolution of Colonial Empires*, Londýn 1989; DAVIDSON, B., *The Black Man's Burden. Africa and the Curse of the Nation-State*, Londýn 1991; MICHEL, M., *Décolonisations et Émergence du Tiers-Monde*, Paříž 1993; Kol., *Décolonisations comparées. Colloque Aix-en-Provence*, Université de Provence 1993 aj.

¹⁹ V portugalské literatuře nejlépe reflektuje proces dekolonizace titul OLIVEIRA, M. A. FERNANDES DE; DIAS, J. A. MIRANDA; PEREIRA, F. JASMIN; REGO, F. J. HOPPER; VELOSA, H. J. T; DRUZ, M. L. BRAGA DA; BAIÃO, R. J.; TOMÁS L. F. R., *A Descolonização Portuguesa. Aproximação a um Estudo, I–II*, Lisabon 1979, 1982. Zároveň nelze v portugalské knižní produkci přehlédnout silný proud oponentů dekolonizace (L. Aguiar, bývalí důstojníci koloniální armády jako Kaúlza de Arriaga nebo Silvino Silvério Marques). V české odborné literatuře vznikla jediná kniha shrnující problematiku: KLÍMA, J., *Dekolonizace portugalské koloniální říše. Historická motivace – Specifika – Průběh*. Hradec Králové: Gaudeamus 2000.

²⁰ Vedle rozmanitých specializovaných prací věnovaných dějinám kolonialismu ve světě je dnes česká historická literatura velmi chudá. Práce W. STAMBERGERA *Dějiny kolonialismu* (Praha 1959) je zastaralá a zatím je pokryta koloniální historie pouze v případě německé říše (KLÍMA, J., *Pod německou vlajkou. Příběh jedné koloniální říše*. Praha: Libri, 2005).

²¹ Viz KLÍMA, J., *Studie z dějin Portugalska a portugalského zámoří*. Hradec Králové: Gaudeamus 1999, s. 37–55.

²² Tamtéž, s. 56–73.

²³ Souvislé dějiny Kapverdských ostrovů lze v češtině nalézt pouze v titulu: KLÍMA, J. a VÍTEK, J., *Kapverdské ostrovy. Historie a georeliéf*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2003.

²⁴ Francouzský odborník na rezistenci v portugalských územích René Pélissier se snažil chápat rozptýlený odboj v portugalských územích jako politicky uvědomělou dlouhodobou rezistenci. V angolském případě se to částečně podařilo (PÉLISSIER, R., *História das Campanhas de Angola. Resistência e Revoltas 1885–1941, I–II*. Lisabon 1986), stejná mosambická tematika (PÉLISSIER, R., *História de Moçambique. Formação e oposição*

1834-1974 a do číselníku 1994) už svyžnává méně přesvědčivě, zejména pokud jde o živelnou a nekolektivní povahu prvních otrokářských sultanátů a drobných náčelnických domén severu a severovýchodu. Přes veškerou snahu představit chaotický, třeba vytrvalý odboj v Portugalské Guineji (CUNHA, R., *História da Guiné. Portugueses e Africanos na Senegâmbia 1814-1936, II* (Lisabon 1989) jako uvědomělý proces vytváření národa však autor spíše dokazuje „du tradice valečnické politické kultury, která bude patrně i v budoucnosti ohrožovat jednotu a rozličných místních komunit.

- ¹⁸ Je poněkud mávně interpretovat živelný odpor uprchlých otroků jako základ národní identity a „krále“ Amadora jako předchůdce nezávislosti – viz práci kolektivu MLSTP *História das Ilhas de São Tomé e Príncipe*, Porto 1974.
- ¹⁹ Souvislé dějiny země nabízí KLÍMA, J., *Východní Timor*. Praha: Libri (Stručná historie států) 2003.
- ²⁰ Procesy „protonacionalismu“ a obecný zrod afrického nacionalismu pod vlivem amerických ideologií i diaspory Afričanů v Evropě výtečně popsal Mário Pinto de ANDRADE ve své klasické práci *Origens do Nacionalismo Africano* (Lisabon: Dom Quixote, 1998). Charakteristický je nicméně také autorův osud od vedení uvědomělého angolského odboje až po smrt vyhoštěnce v londýnském exilu 26. 8. 1990.
- ²¹ Koloniální tematika prolíná jako zásadní motiv historií Nového státu a celé Salazarovy diktatury. Viz KLÍMA, J., *Salazar tichý diktátor*. Praha: A. Skřivan ml. 2005.
- ²² DAVIDSON, B., *Black Man's Burden...*, s. 107.
- ²³ Tamtéž, s. 167.
- ²⁴ Jako „duchovní dekolonizaci“ správně charakterizuje *négritude* ŽALOUDEK, K., *Encyklopedie politiky*. Praha: Libri 1999, s. 287.
- ²⁵ Také zde byla politická angažovanost původně motivována tribalisticky, Kenyatta se opíral o národnost Kikujů, srv. např. LITERA, B. a kol., *Kdo je kdo ve světové politice*. Praha: Svoboda-Libertas, 1993, s. 137–138.
- ²⁶ Viz KLÍMA, V., *Ghana*. Praha: Libri (Stručná historie států) 2003.
- ²⁷ Převraty, masakry, občanské války včetně konfliktu mezi federální vládou a odštěpeneckou Republikou Biafra, falšování voleb a další konflikty spíše naznačuje než analyzuje KLÍMA, V., *Nigérie*. Praha: Libri (Stručná historie států) 2003.
- ²⁸ Široké zázemí konžské tragédie a neúspěchu OSN vcelku objektivně popisuje LESIOVSKIJ, V. M., *Záhada smrti Daga Hammarskjölda*. Praha: Mladá fronta, 1989.
- ²⁹ Uznávají to i dokumenty osvobozených hnutí, Poselství ÚV UNITA Portugalcům říká: *“Muitos dos dirigentes e militantes da UNITA sentaram-se ao lado dos portugueses na escola. Ouvimos juntos as mesmas lições sobre o patriotismo dos portugueses, que nos fizeram sentir mais profundamente angolanos e suscitar em nós o desejo da revolta...”* In: *Colonialismo e lutas de libertação*. Porto: Afrontamento, 1978, s. 156.
- ³⁰ Koloniální otázku nastolil indický požadavek navrácení tří enkláv zvaných Portugalská Indie ihned po vyhlášení nezávislosti Indie v roce 1947. Naproti tomu se zdálo, že Timor, Macao i africké kolonie jsou zcela klidné. Právě na neústupnosti vůči indickému požadavku se třbil Salazarův pozdější nesmiřitelný postup v Africe, který pak převzal i Marcelo Caetano. Viz např. KLÍMA, J., *Salazar tichý diktátor*, cit. dílo.
- ³¹ Je pozoruhodné, jak intenzivní je závislost na určitém koloniálním pořádku (i jazyku a kultuře) v Africe po mnoha desetiletích od dekolonizace. Na podrobnější pohled na události v portugalských územích málokdy dojde i v renomovaných pracích afrických autorů z jiné (francouzské, britské) bývalé koloniální říše. Motivaci odboje v Angole, Guineji a Mosambi-

ku tedy nenajdeme souvisle vylíčenou ani v práci ILIFFE, J., *Afrika a Afričané. Dějiny kontinentu*. Praha: Vyšehrad 2001.

³⁹ CORREIA, P. PEZARAT, *A descolonização de Angola, a jóia da coroa do império português*. Luanda: 1992 (vročení 1991), s. 33.

⁴⁰ První český přehled dějin Angoly nabízí KLÍMA, J., *Angola*. Praha: Libri (Stručná historie států), 2003.

⁴¹ Portugalské, mezinárodněpolitické i africké souvislosti války lze najít v publikaci KLÍMA, J., *Poslední koloniální válka*. Praha: Libri 2001.

⁴² Pro srovnání odbojových cílů a pozdější reality je zásadní znalost Deklarací nezávislosti. Text i analýzu uvádí KLÍMA, J., *Studie z dějin Portugalska a portugalského zámoří*. Hradec Králové: Gaudeamus 1999, s. 116–140.

⁴³ Pozoruhodným souborem dnes už historických výroků a názorů je publikace portugalského parlamentu *Audições sobre Angola. O recomeço da Guerra em Outubro de 1992*, Lisabon 1994. Dokazuje hluboké rozštěpení angolské politické scény a devastaci angolské politické kultury poznamenané válkou, která zemi ničila celých 40 let.

⁴⁴ *Constituição da República Popular de Moçambique*. Maputo: Instituto Nacional do Livro e Disco, 1978.

⁴⁵ Naděje na mír a rozvoj neopouštěly zejména angolské předáky. I za poslední fáze ničivé občanské války předáci země signalizovali v propagandisticky pozitivních spisech možnosti a kapacity lidu i teritoria jako zdrojů, z nichž bude možné poměrně rychle restaurovat válečnou zkázu. Viz např.: PALANQUE, L., *Angola. A Fabulous Country*. Luanda 1995, 1997; *Angola – Guide 1997*, tisková služba angolského velvyslanectví v Paříži 1997; *O Futuro Começa Agora*. Luanda: 2000 atd.